

Twee jonge Vlamingen in den Grooten Oorlog

Oorlogsdagboeken en levensverhaal van de flaminganten August Balthazar en Leo Picard

Herman BALTHAZAR & Nico VAN CAMPENHOUT, *Twee jonge Vlamingen in den Grooten Oorlog. Oorlogsdagboeken en levensverhaal van de flaminganten August Balthazar en Leo Picard*, Tielt: Lannoo, 383 pp., ISBN: 978 94 014 1148 6

Bien étonnés de se trouver ensemble

Dat ze ooit samen het onderwerp van een boek zouden uitmaken, dat zullen August Balthazar (1893-1952) en Leo Picard (1888-1981) wel nooit hebben kunnen vermoeden. Toch sieren hun portretten nu de omslag van een boek met hun beider levensverhalen en de uitgave van de dagboeken die ze schreven tijdens de Eerste Wereldoorlog. De biografen zijn respectievelijk Herman Balthazar en Nico Van Campenhout, die ook op een voortreffelijke wijze de dagboeken annoteren. De dagboeken zijn dus de *trait-d'union*. Beide mannen observeren en commentariëren vanuit een heel verschillende achtergrond en standplaats de gebeurtenissen in een turbulente tijd. Vooral de collaboratie van de radicale Vlaamse beweging – het zogenaamde ‘activisme’ – komt aan bod. Dat wekt weinig verbazing bij Leo Picard. Hij stond immers mee aan de wieg van Jong Vlaanderen, de allereerste collaborerende organisatie in Vlaanderen, gesticht in Gent, waar Picard geschiedenis studeerde aan de universiteit. Op het eerste gezicht verrassender bij de Gentse socialistische militant Gust Balthazar. Maar niet bij nader toezien: hij verbleef immers als krijgsgevangen Belgisch soldaat van september 1914 tot mei 1918 in de Duitse kampen van Soltau en Göttingen en was er getuige van de alomtegenwoordige activistische propaganda. Mogelijk las hij er artikels van Picard in de Jong Vlaamse krant *De Vlaamse Post*.

Veel dichter dan dat kunnen de auteurs de onderwerpen van hun boek niet bij elkaar brengen. Ze weten niet zeker of de twee elkaar ooit in levende lijve hebben ontmoet, al is de kans zeker niet onbestaande dat de paden van de twee jonge politieke militanten elkaar kruisten in een provincie stad als Gent, waar de Antwerpenaar Picard sedert 1906 geregeld verbleef als student. Hij vond er begin 1914 de liefde van zijn leven in het Rabot, de wijk waar Gust vanaf 1909 met zijn ouders woonde en waar hij al op 15-jarige leeftijd woordvoerder was van de Socialistische Jonge Wacht (SJW).

August Balthazar (rechts met armen gekruist) met de door hem opgerichte Socialistische Studiering in het krijgsgevangenkamp Soltau, 1916. (collectie d'Oosterlinck, Amsab-ISG, Gent)

Meer dan de inhoud van beide dagboeken en de levenslopen van de schrijvers, vormt Herman Balthazar het verbindingssteken. Hij is de achterneef van August Balthazar en had al langer het voornemen te publiceren over diens merkwaardige politieke loopbaan. Hij kreeg het oorlogsdagboek van zijn nicht Hilda, de jongste dochter van Gust. Hij heeft ook Leo Picard zeer goed gekend. Na een lang verblijf in Nederland en een tussenstop in de omgeving van Antwerpen, vestigde die zich vanaf 1959 in Gent. Picard was uitgesproken vrijzinnig, profileerde zich als sociaaldemocraat en bezocht frequent het Gentse Seminarie voor Nieuwste Geschiedenis toen Herman Balthazar daar zijn loopbaan als historicus uitbouwde. Balthazar schreef Picards necrologie in *De Morgen* (28 november 1981). Er zijn dus vele banden tussen beiden. Het oorlogsdagboek van Picard is overigens in het bezit van diens kleindochter

Inge Picard, medewerkster van *Samenleving en politiek*, uitgegeven door de Stichting Gerrit Kreveld, waar Balthazar bestuurder van is. We kunnen dus vermoeden dat het dagboek via hem bij Nico Van Campenhout terecht kwam. De Lokerse stadsarchivaris en in Leuven opgeleide historicus maakte in 1979 zijn scriptie over de Sint-Niklase activist Karel Heynderickx. Hij publiceerde sindsdien onder meer over de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Met zijn links-flamingantisch profiel vertoont hij affiniteiten met het onderwerp. Zijn levensschets van Picard is met veel inleving geschreven, zonder daarom onkritisch te zijn. *Leo Picard (1888-1981). Dissident commentator van de Vlaamse Beweging* (pp. 187-222) is naast het lemma in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* de meest volledige biografische bijdrage over Picard en heeft alleen al om die reden verdienste, al blijven er nog te

Leo Picard en zijn vrouw Martha Van Vlaenderen.
(familiefoto)

August Balthazar en zijn vrouw 'Tineke' Baillu.
(familiefoto)

veel vragen onbeantwoord om echt van een biografie te kunnen spreken, dat beseft ook de auteur. Zonder afbreuk te willen doen aan het werk van Van Campenhout, is het toch in de eerste plaats het deel over Balthazar dat dit boek belangwekkend maakt. Dat is in eerste plaats de verdienste van Herman Balthazar die met *August Balthazar: Vlucht en val van 'de Gentse nachtegaal' (1893-1952)* (pp. 17-107) een echte aanzet tot een biografie geeft. Alleen al het aantal bestede pagina's geeft dat aan. Terwijl Balthazar drie jaar jonger is dan Picard en bijna dertig jaar eerder overleed, is zijn biografisch deel drie keer omvangrijker. Maar in tweede instantie heeft het ook te maken met de dagboeken zelf.

Cherchez la femme

Het dagboek van Leo Picard handelt in de allereerste plaats over zijn vrijage met Martha

Van Vlaenderen (1891-1984), met wie hij op 9 februari 1916 in het huwelijk trad. Ze was een flamingantische en liberale koopmansdochter, regentes van opleiding en zus van de later bekend geworden toneelregisseur Michel Van Vlaenderen (1894-1965). Als op 27 mei 1914 het dagboek aanvangt, is de romance kersvers en al na enkele maanden weet het koppel dat ze voor elkaar gemaakt zijn. Als Picard op 3 november 1915 in Den Haag zijn laatste notitie neerpent, verwacht hij de komst van Martha. 'Ik ben er zo gelukkig mee. Maar zal zij hier wel vinden wat ze zoekt: rust in de liefde? Desnoods zal ik al het andere laten staan om alleen nog aan haar te denken. Maar ben ik haar en mijn kost wel waard buiten de Vlaamse beweging?'

Het schetst goed de gemoedsgesteldheid van Picard. In februari 1915 was hij hoofdredacteur geworden van *De Vlaamsche Post*, een dagblad dat gefinancierd werd door het Duitse bezettingsbestuur waarvan Picard in

feite de stroman was. Picard aanvaardde de job omdat hij zo eindelijk een inkomen had zodat hij kon trouwen. Maar hij geraakte geplet tussen de voorzichtige politiek van het Duitse bezettingsbestuur, dat om tactische redenen de federalisering van België wilde bewerkstelligen, en zijn anti-Belgische en pangermanistische Jong Vlaamse medestanders, die met niets minder genoegen namen dan het verdwijnen van België. De toestand werd al snel onleefbaar. Picard had in België alle bruggen achter zich verbrand als Duitsland de oorlog niet zou winnen. Duits- en Groot-Nederlandsgezinde Nederlanders boden een uitkomst. Via hen verwierf hij een baan bij de Duitse ambassade in Den Haag en kreeg hij opdrachten als freelance-journalist in Nederlandse kranten. En dus kon Martha komen. Ze bleef nog lang, want op 20 mei 1921 werd haar man door het Gentse hof van assisen tot levenslang veroordeeld wegens collaboratie. Ook na de zogeheten Uitdovingswet van 1929, die repressiestrafen van na de Eerste Wereldoorlog vervallen verklaarde en die het voor Picard in principe mogelijk maakte naar België terug te keren, bleef het echtpaar in Den Haag wonen. Picard was er inmiddels redacteur buitenland geworden van de krant *Het Vaderland*. Toen Picard in Nederland na de Tweede Wereldoorlog een publicatieverbod kreeg opgelegd wegens zijn journalistieke activiteiten tijdens de bezetting, kwam het echtpaar toch terug naar België. *De Standaard* viste hem in 1947 op als redacteur en later als directeur van de buitenlandredactie, tot aan zijn pensionering in 1956.

Ook Gust Balthazar had trouwplannen in 1914, maar de oorlog stak daar een stokje voor. Clémentine 'Tineke' Bailliu (1891-1965), een naaister in de sm Vooruit, woonde in de Snoekstraat in de pas aangelegde Heirniswijk toen Gust haar ontmoette in het voorjaar van 1913, wellicht tijdens zijn propagandawerk voor de SJW. Tineke is prominent aanwezig in het dagboek, van de eerste notitie op 5 april 1915 in het kamp van Soltau tot de op een na laatste

aantekening op 22 september 1917 in het kamp van Göttingen, vanwaar Balthazar op 17 mei 1918 werd getransfereerd naar Zwitserland als gevolg van een akkoord tussen Duitsland en de geallieerden. Hij bleef er tot 27 november 1918. In december 1918 was hij weer in Gent. Gust en Tineke trouwden op 17 mei 1919. Zij had hem in de bijna tweeduizend dagen oorlog en gevangenschap troost geboden, onder meer door de talrijke brieven die ze ondanks censuur en andere beperkingen stuurde. Gust schreef vaak over haar, maar zijn dagboeken bevatten daarnaast vele andere en gevarieerde observaties. Voorts bieden ze onverwachte informatie over zijn houding tegenover de Vlaamse beweging.

Les flaminboches

De confrontatie met de onverholen minachting van sommige Franstalige medegevangenen die Vlaamsgezindheid gelijkstelden met onpatriotisch gedrag, had bij Balthazar een omgekeerd effect, al zou hij zichzelf voor de oorlog nooit als een flamingant hebben betiteld. 'Ik behoor tot een Partij die een hardnekkige en juiste strijd achter de rug heeft tegen ons Gentse kleinzielig flamingantisme', schreef hij op 5 april 1915. Maar twee dagen later berichtte hij verontwaardigd over een dispuut met een Franstalige medegevangene die van oordeel was dat bij schriftelijke mededelingen het Frans altijd de eerste taal moest zijn omdat het Vlaams toch maar koeterwaals was. 'Zo denken de Walen, die niets bezitten, noch letterkunde, noch kunst, over onze taal.' Uit deze en vele andere notities blijkt een sterk Vlaamsgezinde reflex. Hij zag dat evenwel niet als 'strijdende Vlaamse actie' waarvan hij zich herhaaldelijk distantiëerde in zijn dagboeken. Bijvoorbeeld in zijn verslag van een onderhoud met de activist Hippoliet Meert die begin augustus 1916 het kamp van Göttingen bezocht. 'Wij meenden dat het in onze kampen de plaats niet is onze strijd uit te vechten, dat we hier alleen Vlaams intellectueel leven mogen en kunnen scheppen. [...] De grote,

Het krijgsgevangenenkamp Göttingen, winter 1916-1917. (collectie d'Oosterlinck, Amsab-ISG, Gent)

verpletterende meerderheid der Vlamingen is tégen strijdende Vlaamse beweging; een kleine, zwakke minderheid is er voor'. Interessant is ook dat Balthazar meende dat de Vlamingen door de Vlaamsgezinde actie niet alleen door Walen, maar ook door de andere nationaliteiten (Russen, Engelsen, Fransen) vijandig bejegend werden. Strijdende Vlaamse beweging stond voor Balthazar gelijk met pro-Duits activisme, een term die hij pas in mei 1917 in de pen nam. Toch voelde ook hij zich gevangen tussen een Belgische regering die geen toezeggingen deed aan de Vlaamse beweging en de Duitse propaganda. 'De Vlaamse krijgsgevangenen staan in een uiterst pijnlijke en moeilijke positie op dit ogenblik [2 augustus 1916]. Enerzijds voelen zij de druk van den Haver [bedoeld wordt de Belgische regering in Le Havre], anderzijds

deze der Duitse regering, die haar wil drijven naar onvaderlandse daden.' Balthazar wilde de activisten echter niet veroordelen als 'slechte vaderlanders'. Bij een volgend bezoek van activistische leiders aan het kamp, medio mei 1917, met onder meer August Borms en Raf Verhulst, noteerde hij dat zij handelden 'uit liefde tot het land en het volk' en dat hij hen niet zoals de Belgische regering wenste te veroordelen [notitie 21 mei 1917].

Balthazars houding tot het activisme was dus genuanceerd afwijzend. Dat weerhield hem niet om volop en actief te participeren aan de Vlaamsgezinde activiteiten in het kamp. Hij gaf les over maatschappelijke onderwerpen. In september 1917 sprak hij over socialisme en Vlaamse beweging [notitie 14 september 1917]: 'Ik verdedigde het standpunt: eerst soci-

Barak in krijgsgevangenkamp Göttingen. August Balthazar staat recht, tweede van links op de foto. Zijn bed is aangeduid met een kruisje. (collectie d'Oosterlinck, Amsab-ISG, Gent)

alist en dan Vlaming; ik behandelde de Vlaamse beweging als een stuk klassenstrijd en verklaarde me voor een kulturele zelfstandigheid en tegen politieke scheiding.' Het werd opgemerkt door de activistische pers in Vlaanderen. Jef Van Extergem, de linkse Antwerpse activist en gewezen SJW'er, schreef op 20 september 1917 in de activistische krant *Het Vlaamsche Nieuws* dat Balthazar zich tot het activisme bekende en de scheuring van de BWP wenste.

Het baart weinig verwondering dat in de sfeer van ultra-Belgisch patriottisme Balthazar niet ontkwam aan de beschuldiging van onvaderlands gedrag. Dat begon al toen hij nog in Zwitserland zat en door de Belgische militaire veiligheid werd geconvoceerd. Hij verdedigde zich met volgens Herman Balthazar 'indrukwekkende rekwesten' waarin hij zijn houding toelichtte en rechtvaardigde, overigens in een uitstekend Frans, maar waarin hij

zijn overtuiging niet onder stoelen of banken stak: '*je suis socialiste et flamingant*'. De Eerste Wereldoorlog heeft voor Gust Balthazar die twee begrippen samengesmolten tot één emancipatoir geheel.

Er zijn nog andere thema's die het dagboek van Balthazar lezenswaardig maken. Bijvoorbeeld zijn observaties van de sociale toestanden in de dorpen en boerderijen waar hij als krijgsgevangene geregeld dwangarbeid moest verrichten in arbeidscommando's. In sommige herenboerderijen waren de landarbeiders er slechter aan toe dan de krijgsgevangenen [notitie 28 september 1916].

Trou de mémoire

Na zijn terugkeer in Gent maakte Gust Balthazar een steile carrière in de Gentse en nationale BWP. De feiten zijn bekend. Ze worden

Van links naar rechts op de foto: August Balthazar, zijn jeugdvriend en 'kunstpaus' Paul-Gustave Van Hecke en schrijver Frits Francken, juni 1932. (Amsab-ISG, Gent)

overlopen in het derde hoofdstuk van het levensverhaal. In 1921 werd hij provincieraadslid, twee jaar later schepen van de Stad Gent. In 1925 trad hij toe het machtige nationaal partijbureau. In 1929 zetelde hij in de Kamer. Inmiddels was hij in 1927 de grote baas van de krant *Vooruit* geworden, waarmee hij zijn jeugddroom om journalist te worden overtrof. Hij droeg ertoe bij dat *Vooruit* een balans vond tussen een partijkrant en een aantrekkelijk mediaproduct. Aandacht voor kwaliteit stond daarbij voorop. Balthazar trok daarvoor getalenteerde generatiegenoten aan, vaak mensen uit zijn tijd in de SJW, die soms van de BWP waren vervreemd geraakt, en enkelen hadden ook dicht bij het activisme gestaan. Grote namen als de dichter Achilles Mussche, de schilder Frits Van den Berghe en de creatieve duizendpoot Paul-Gustave Van Hecke stelden hun talent ten dienste van de socialistische pers.

Maar toen ging de Bank van de Arbeid failliet en stortte het imperium van Edward Anseele in. Gust Balthazar, die goed betaalde beheersmandaten bekleedde, ontsnapte niet aan de dans. Hij nam ontslag als schepen van Financiën omdat een deel van de stadsgelden aan de Bank van de Arbeid waren toevertrouwd. Anseele zelf legde al zijn functies neer, waardoor Balthazar de feitelijke nummer één werd van de Gentse BWP-federatie. Maar zijn biograaf suggereert dat de financiële catastrofe toen al de positie van Balthazar had ondergraven. Intern was er zeer veel ongenoegen. Naar buiten uit werd de nieuwe kopman op het schild gehesen. Hij was de regisseur van de grootse begrafenis van Anseele in februari 1938 en drie maanden later werd hij na Anseele de tweede Gentse socialist die een ministerportefeuille kreeg. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bekleedde Balthazar zijn tweede

ministerpost in de regering-Pierlot, die in dramatische omstandigheden aanbleef tot 16 september 1944.

Ook voor Balthazar was het een bewogen periode. Al voor het ontslag van de regering-Pierlot was hij persona non grata geworden in de BWP. Niet alleen zijn politieke carrière was voorbij, hij werd naar eigen zeggen zelfs niet meer toegelaten als lid van de partij. Wat was er gebeurd? Zijn biograaf zoekt naar antwoorden in het vierde en vijfde hoofdstuk die de meest intrigerende bladzijden van het hele boek bevatten. Veel blijft nog onduidelijk, want het onderzoek bevat nog te veel gaten. De omstandigheden waarin Balthazar en een aantal andere ministers in Londen geraakten, is een eerste gat. In de zomer van 1940 was de Belgische regering in Frankrijk uiteengevallen. Pierlot trok met drie andere ministers naar Londen om er het Belgische oorlogskabinet te vormen. De andere acht bleven in het onbezette deel van Frankrijk en konden ook niet terugkeren naar België omdat de Duitsers dat verboden. Net voor heel Frankrijk werd bezet, vluchtten een aantal van hen alsnog naar Groot-Brittannië. Ook Balthazar, die de overtocht grotendeels op eigen houtje klaarde. In Londen wachtte hem een kille ontvangst. Zijn biograaf beschrijft hoe hij helemaal zonder netwerk viel, anders dan bijvoorbeeld Camille Huysmans, die als voorzitter van het Belgisch Parlementair Bureau de spil was van tal van initiatieven. Maar hoe kwam dat? Dat blijft onduidelijk. Het is een tweede gat. Balthazar kon ook niet meteen weer minister worden. Zoals de meeste anderen uit de tweede lichtung 'Londenaars' moest hij een tijdje in het vagevuur, ver weg met een informatieopdracht bij de International Labour Organization, die haar zetel tijdelijk in Montréal had. Balthazar schreef er een nota over de relatie werkgevers-werknemers, helemaal in de lijn van het Sociaal Pact. Ideologisch zat hij dus op koers van het naoorlogse socialisme.

Wanneer hij in september 1944, na meer dan vier jaar afwezigheid, weer in zijn thuis-

haven kwam, stelde hij vast dat Anseele jr. de onbetwiste leider van de Gentse federatie was geworden. De precieze toedracht van deze machtsovername is een derde gat. Het nochtans rijke archief van de federatie bevat er nauwelijks relevante informatie over, stelt de biograaf vast. Is het juist dat Balthazar in september 1944 niet meer toegelaten werd als lid van de partij, zoals hij twee jaar later zelf beweerde in een rondzendbrief aan de socialistische wijkclubs van Gent en Ledeberg? Waarom wachtte hij twee jaar om te reageren? Wat waren de aantijgingen? In een intern rapport voor het partijbestuur opgesteld door een Anseele-getrouwe, stonden zeer vage, in feite onbenullige zaken. Bijvoorbeeld dat Balthazar te weinig tijd had voor lokale vergaderingen. Vele gaten ...

Zeker is, volgens zijn biograaf, dat Gust Balthazar helemaal in een zwart gat verdween. Hij gewaagt zelfs van een *damnatio memoriae*, de uit de Romeinse tijd bekende praktijk om gevallen publieke figuren uit het geheugen van de samenleving te wissen, bijvoorbeeld door hun standbeelden neer te halen. '[M]aar soms is de *damnatio* moeilijker zichtbaar en vatbaar. Er is geen proces, geen motie, geen rechtlijnige verklaring. De politieke besluitvorming gebeurt in de marge. De voorbereiding gebeurt in gesloten kamers en langs achterpoorten en via deze weg verspreidt zich het nieuws. Deze *damnatio* viel August Balthazar te beurt bij zijn terugkeer.' En hij besluit: 'De muze Clio is nog iets schuldig aan haar moeder Mnemosyne, de hoedster van herinneringen'. Inderdaad. Wie neemt de handschoen op?

Bruno DE WEVER,
hoogleraar vakgroep Geschiedenis, UGent